

QIMMATBAHO TOSH VA METALL NOMLARI: MADANIY-SEMIOTIK TAHLIL

Abdiyeva Shohadat Kenjebay qizi
Magistr 70230101-Lingvistika (o'zbek tili)

Annotatsiya

Mazkur tezisda qimmatbaho tosh va metall nomlari madaniy-semiotik nuqtayi nazardan tahlil qilinadi. Ularning tilimizdagi semantik xususiyatlari, ramziy ma'nolari va madaniy qadriyat sifatidagi o'rni yoritilgan. Xalq og'zaki ijodi hamda badiiy adabiyotda ushbu birliklarning qo'llanishi ko'rib chiqilib, ularning milliy mentalitet va madaniy identifikatsiya shakllanishidagi funksiyalari ochib berilgan.

Аннотация

В данной тезисной работе проведён культурно-семиотический анализ названий драгоценных камней и металлов. Рассматриваются их семантические особенности, символическое значение и роль в культурной системе. Анализируется употребление данных единиц в устном народном творчестве и художественной литературе, выявляется их функция в формировании национального менталитета и культурной идентичности.

Annotation

This thesis presents a cultural-semiotic analysis of precious stone and metal names. Their semantic features, symbolic meanings, and role as cultural values are examined. The study also considers their use in folklore and literary texts, highlighting their function in shaping national mentality and cultural identity.

Kalit so'zlar: ramz, semantika, semiotika, oltin, la'l, marvarid, madaniyat, xalq og'zaki ijodi.

Har bir xalqning tili va madaniy merosi o'ziga xos belgilar tizimi asosida shakllanadi. Tildagi so'zlar nafaqat atama yoki tushuncha, balki xalq

dunyoqarashining ramziy belgilarini ham o‘zida mujassam etadi. Qimmatbaho tosh va metall nomlari ham ana shunday belgilar sirasiga kiradi.

O‘zbek xalq madaniyatida oltin, kumush, la‘l, marvarid, zumrad, feruza kabi nomlar qadimdan boylik, qudrat, poklik va go‘zallik timsoli sifatida talqin etilib kelgan. Ular xalq ertaklari, qo‘shiqlari, maqollari, to‘y va marosimlarida ham muhim o‘rin tutadi. Masalan, “Oltin taxt”, “kumush oy”, “la‘l lab” singari obrazlar xalq tafakkurida mukammallik, sof go‘zallik va abadiylik belgisi sifatida shakllangan. Avvalgi tadqiqotlarda ushbu nomlarning asosan lingvistik-etimologik jihatlari o‘rganilgan bo‘lsa, ushbu maqolada ular semiotik yondashuv asosida tahlil qilinadi. Semiologiya fani nazariyalariga ko‘ra, har bir nom belgilar tizimidagi muayyan ramzni ifodalaydi. Shunday qilib, qimmatbaho tosh va metall nomlarini o‘rganish orqali biz xalq madaniyati va tafakkuridagi qadriyatlarni anglashimiz mumkin.

1. Oltin va kumush ramzi

Oltin qadimiy turkiy dunyoqarashda quyosh nuri va qudrat timsoli hisoblangan. Xalq ertaklarida “oltin taxt”, “oltin qasr” motivlari mavjud bo‘lib, ular mukammallik va abadiy baxtni bildiradi. Maqollarda ham oltin ramzi kuchli ifodalanadi:

“Oltin ko‘mib bo‘lmas, olijanobni yashirib bo‘lmas”.

“Oltin erga ko‘milsa ham, o‘z qadrini yo‘qotmas”.

Kumush esa sof go‘zallik va yorug‘lik ramzidir. Xalq qo‘shiqlarida “kumush oy”, “kumush jilva” kabi obrazlar keng qo‘llanadi. To‘y marosimlarida kelinlarga kumush bilaguzuk, sirg‘a va taqinchoqlar berilishi yangi hayotga sof qadam qo‘yish ramzini bildiradi.

2. La‘l, marvarid, zumrad va boshqa timsollar

La‘l — adabiyotda sevgi va go‘zallik ramzi. Navoiy “la‘l lab” iborasini ko‘p ishlatgan. Bu obraz insoniy ehtiros va sadoqatni ifodalaydi.

Marvarid — xalq qo‘shiqlarida “marvarid yosh” obrazida qo‘llanadi. U sof ko‘z yosh, beg‘uborlik va poklik ramzidir.

Zumrad — yashil rangli tosh bo‘lib, bahor, yangilanish va yasharish bilan bog‘lanadi. “Zumrad bog‘” obrazlari xalq qo‘shiqlarida hayotiylik ramzi sifatida keladi.

Feruza — xalq e'tiqodida baxt va omad olib keluvchi tosh sifatida qadrlangan. Shuningdek, feruza taqinchoq sifatida himoya vazifasini ham bajargan.

3. Xalq marosimlari va diniy qarashlarda

Qimmatbaho tosh va metall nomlari xalq marosimlari va diniy an'analarda ham keng o'rin tutgan. Masalan, nikoh marosimida “oltin uzuk” almashish — sadoqat va barqarorlik ramzi. Shuningdek, kumushdan yasalgan idish va taqinchoqlar poklik ramzi sifatida qadrlanadi.

Islomiy manbalarda ham qimmatbaho toshlar zikr etilgan. Hadislarda aqiq, feruza kabi toshlar mo'min kishiga baxt va baraka olib kelishi aytiladi. Bu esa diniy tafakkurda ham ushbu tosh va metallar muqaddas ramz sifatida qabul qilinganini ko'rsatadi.

4. Semiologik tahlil

Semiotika fanida ramz va belgilar tizimi asosida tahlil qilinadi. Shu nuqtayi nazardan qaralganda, oltin — quyosh nuri va mukammallik ramzi; kumush — oy va sof go'zallik ramzi; la'l — sevgi va ehtiros timsoli; marvarid — poklik va beg'uborlik; zumrad — hayotiylik va tabiat uyg'onishi ramzi sifatida belgilanadi.

Bular xalq tafakkurida belgilar tizimiga aylanib, nafaqat tilda, balki kundalik hayotda ham faol qo'llanib keladi.

Tadqiqotdan ko'rinadiki, qimmatbaho tosh va metall nomlari o'zbek xalqining ramzlar tizimida alohida o'rin tutadi. Ular nafaqat moddiy qadriyat, balki ma'naviy va madaniy belgilar tizimida ham faol qo'llanadi.

Oltin va kumush qudrat, boylik va poklik ramzi sifatida qaraladi. La'l sevgi va ehtiros timsoli bo'lsa, marvarid sof ko'z yosh va noziklikni bildiradi. Zumrad esa tabiat uyg'onishi, hayotiylik va yasharish ramzi. Feruza esa baxt, omad va himoya timsoli sifatida qadrlangan.

Shunday qilib, semiotik tahlil ushbu nomlarning xalq madaniyati va dunyoqarashidagi ramziy funksiyasini ochib berdi. Bu mavzuni yanada chuqur o'rganish o'zbek madaniy merosini ilmiy jihatdan kengroq anglashga xizmat qiladi.

International Conference on Medical Science, Medicine and Public Health

Hosted online from Jakarta, Indonesia

Website: econfseries.com

30th August, 2025

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Alisher Navoiy. “Xazoyin ul-maoniy”. — Toshkent: Fan, 1983.
2. Karimov S. O‘zbek tilining etimologik lug‘ati. — Toshkent: Fan, 2005.
3. Barthes R. “Mythologies”. — Paris: Seuil, 1957.
4. Jo‘rayev O. O‘zbek xalq maqollari. — Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot, 1990.
5. Eshonqulov H. O‘zbek xalq urf-odatları va marosimları. — Toshkent: Fan, 2001.
6. Rahmatullayev Sh. Hozirgi o‘zbek adabiy tili. — Toshkent: O‘zbekiston, 1992.